

גליון מספר
280

דפי עיון

משכון להשקעה שלא הוחזרה

701

לראובן יש כסף, ושמעון יודע להתעסק, לקנות ולמכור ולהרוויח. נתן ראובן לשמעון סכום של 20 אלף דולר על בסיס שותפות חצי חצי, באופן המקובל עפ"י ההלכה, כדי ששמעון יסחור בסכום זה, וירוויח עבור שניהם. בסוף התקופה שנקבעה לחלוקת הרווחים, כולל החזרת ההשקעה – נודע לראובן ששמעון אינו מתכוון כרגע להחזיר את הכסף, וכי אין כלל כסף ברשותו. ראובן שואל אם מותר לו להתפרץ לביתו של שמעון ולקחת בכוח את אוסף כתבי היד שברשותו של שמעון (זהו אוסף נדיר של מכתבי גדולי ישראל, שערכו נאמד בכ-20 אלף דולר – כסכום ההשקעה) כמשכון. מה הדין במקרה זה?

- ב.....הקדמה וביאור דין "עיסקא".....
- ד.....איסור משכון בכוח במילוה.....
- ה.....נטילת משכון ע"י שאר בעלי חובות.....
- ה.....צירוף של מילוה ופיקדון למישכון החייב.....
- ו.....לקיחת משכון גם כנגד המילוה.....
- ו.....נתה"מ: להתיר מסוגיית לצורכו ולצרכה.....
- ז.....אהבת חסד: לאסור מדין לא אפשר וקא מכוון.....
- ח.....מחשבת איסור או איסור ממש.....
- ט.....הערה: המחשבה מגדירה את המעשה.....
- ט.....השוואת ענייננו לדין ריבוי בשיעורים.....
- ט.....ריבוי במחשבה או במעשה.....
- יא.....התוספת במחשבה ולא בכמות.....
- יא.....תוספת לאיסור או תוספת להיתר.....
- יא.....השוואת ענייננו לדין מילה בבהרת.....
- יג.....השוואה לדין נעילת דלת בשבת.....

הערה: הדברים נכתבו לצורך לימוד, ובשום אופן לא להלכה

הקדמה וביאור דין "עיסקא"

מהי
עיסקא

הלומד הוותיק – המתוודע למקרה זה – מיד מבין שהשאלה עוסקת בחקירת היתר ל**משכון עיסקא**.

אמנם עלינו להקדים, עבור מי שאינו מכיר את הנושא, **ולהגדיר מהי "עיסקא"**. הלומד הוותיק, שדין זה מוכר לו – מוזמן לדלג ישירות לפיסקה הבאה...

מהי עיסקא – בהגדרה: עיסקא היא סוג חוב המכיל בתוכו גם **מילוה וגם פיקדון**, בדרך כלל ביחס של חצי-חצי (ראוי לציין בסוגיית "עיסקא", הנמצאת במסכת בבא מציעא דף ק"ד:).

מילוה
ופיקדון

ונפרט: חז"ל תיקנו שהנותן ממון או סחורה לחבירו, כדי שהשני יתעסק וירוויחו שניהם, שותפות זו נקראת בשם **"עיסקא"**. ויש בזה פרטים רבים, ואנו נעמוד לפחות על הרעיון.

מטרת התקנה היא להגדיר בצורה הלכתית ברורה **מה מעמדו של כל צד** בשותפות זו, באופן שהצרכים הטבעיים של כל צד מתקיימים באופן המירבי. תקנה זו נוצרה לטובת שני הצדדים, כשהיא מאפשרת ל**נותן הכסף** להשקיע את כספו וליהנות מרווחים הנובעים מהשקעה זו, ומצד שני ההפסד שעלול להיגרם לו מוגבל לחצי מההשקעה. וכן מטיבה התקנה ל**מקבל העבודה**, שיכול להשיג כספים למסחרו, כאשר לא כל האחריות מוטלת עליו בלבד.

השקעה
הוגנת
ופיזור
סיכון

צורת התקנה היא שיש חלוקת תפקידים בין שני השותפים, **שהאחד נותן את הכסף והשני מספק את העבודה**. וכדי שיוכלו להתחלק ברווחים ובאחריות בצורה נכונה, תהיה העיסקא מורכבת משני חלקים – **פיקדון** (דהיינו חצי מהנכסים מועברים לרשות הפועל, כאשר בעלותם הבלעדית נשארת בידי המפקיד, ומעתה כל הרווחים או ההפסדים שיהיו על חלק זה – כולם שייכים בלעדית למפקיד, ואין להם כל שייכות לפועל) **והלוואה** (דהיינו החצי השני של הנכסים מועברים לבעלותו של

חצי
פיקדון
חצי
מילוה

הפועל בצורה של מילווה, שבסוף התקופה יש להחזיר את ערכם במלואו למלווה, וכל הרווחים או ההפסדים על ממן זה – שייכים במלואם רק ללווה, וכלל לא למלווה) ע"י חלוקה זו – יוצא שבאופן מעשי כל הרווחים או ההפסדים **מתחלקים חצי-חצי בין הנותן למקבל.**

בעיית הריבית

אלא שבצורת הגדרה זו נוצרת **בעיה של ריבית**. הבעיה העיקרית היא העובדה שהפועל משקיע עבודה בחלק הפיקדון, **ללא קבלת שכר על עבודה זו**. מובן שיש בכך משום ריבית, שהרי אלמלא שהיה מקבל מהמשקיע גם את חלק ההלוואה – לא היה מתעסק בכספו בחינם. נמצא **שעבודתו של הפועל בפיקדון היא בגלל שקיבל מהמשקיע גם הלוואה**. יוצא שיש בזה אבק ריבית, כיוון שנראה שמקבל הלוואה ומחזיר הלוואה פלוס עבודה על הפיקדון (כמוגדר ברמב"ם הלכות שותפין ו-ב). על כן תקנו חז"ל **שצריך הנותן לשלם למקבל גם שכר טירחה** עבור התעסקותו בחלק הפיקדון. ואם לא סיכמו כלום ביניהם – קבעו חז"ל שהשכר מתבטא בתוספת שישית על שכרו הקודם, דהיינו **חלוקת רווחים של שני-שליש ושליש** (לעומת הפסדים ביחס של חצי-חצי קודם).

וכן נפסק להלכה (בשולחן ערוך יורה דעה סימן קע"ז-ב): הנותן מעות לחבירו בתורת עיסקא, דהיינו שחצי האחריות על הנותן וחצי על המקבל – **אסור**, שכל עיסקא (היא) פלגא מילווה ופלגא פיקדון, ונמצא שטורח בחלק הפיקדון בשביל חלק המילווה. לפיכך **צריך לו ליתן שכר טרחו** וכו'.

עיסקא והיתר-עיסקא

ואם ישאל השואל – מה הקשר בין עיסקא ל"היתר עיסקא" המפורסם, הנותן מוצא (לפי שיטות רבות) לעשיית עסקאות המותרות עפ"י תורה, ע"י נטרול בעיית הריבית שיש בהם – אין כאן המקום להאריך בנושא, ורק בקצרה נאמר ש"היתר עיסקא" **בנוי על הרעיון של עיסקא**, שיחסי המשקיע והמקבל אינם יחסי מלווה-לווה אלא יחסי משקיע-פועל, עפ"י שטר הסכם, שבו ה"משקיע" משקיע כסף בעבודתו של ה"פועל", ומקבל "שכר התפשרות" בגובה הרווחים שאותם רוצה המשקיע להפיק בעיסקא זו, ושהפועל מסכים לשלם תמורת קבלת העיסקא. אמנם **ההבדל העקרוני** בין מילווה שיש בו ריבית לבין עיסקא, **שבמילווה שיש בו ריבית – המלווה יכול רק להרוויח**, ואילו בעיסקא – יש אפשרות (קטנה עד מאד) **שהמשקיע גם יפסיד** (הבדל "קטן" זה מהווה חסימה גדולה בפני כל מלווה לתת

ד פ י - ע י ו ן

T

הלוואה בריבית ללווה הפוטנציאלי, שכן המלווה אינו רוצה לאפשר את האפשרות להפסיד, ואילו "היתר העיסקא" מכריח להשתתף גם בהפסדים...
ויש מקום רב לעיין בדין זה, ועוד חזון למועד...

ועתה נוכל להתחיל את השיעור, שהשאלה המרכזית בו היא: האם מותר למשכן עיסקא.

איסור משפון בכוח במלווה

המשנה (במסכת בבא מציעא דף ק"ג.) עוסקת בדין המלווה את חבירו, והגיע זמן הפירעון ולא שילם, **אין המלווה יכול למשכן את הלווה בעל כורחו**, אלא יעמוד בחוץ והלווה יוציא לו חפץ למשכון. הגמרא (שם) מביאה את המקור לדין זה **בתורה** (דברים כד, י"א): "כי תשה ברעך... לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו, בחוץ תעמוד, והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה".

בחוץ
תעמוד-
דין
למלווה

הגמרא דנה אם **שליח בית הדין** יכול לבצע "הוצאה לפועל" בעל כורחו של הלווה, או שגם לו אסור להיכנס לבית הלווה. מכל מקום – **למלווה בוודאי אסור למשכן את הלווה נגד רצונו**. ואם עבר ועשה כן – עבר על האיסור "לא תבוא אל ביתו...".

בחוץ
תעמוד-
בשליח
ב"ד

וכן נפסק להלכה (בשולחן ערוך סימן צ"ז-י): אם בא למשכנו שלא בשעת הלוואתו – **לא ימשכנו הוא בעצמו**, שאם משכנו הוא בעצמו **עובר בלאו**. אלא בית דין ישלחו לו שלוחם ואף שלוחם לא יכנס לביתו למשכנו.

ועוד איסור נדון כאן במקרה שעבר ומשכנו נגד רצונו – איסור **גזל**. ומובא להדיא **ברמב"ם** (הלכות גזילה ואבידה ג-טז) שנקרא גזלן. [ויש בזה חידוש, שהרי סוף-סוף הרי הלווה חייב לו את הכסף תמורת משכון זה, ויעוין במגיד משנה (מלווה ולווה ג-ט) שלמד ההפך בדעת הרמב"ם במקום אחר, ולכאורה יצא סתירה ברמב"ם, ויעוין באחיעזר (א-כב) ובברכת שמואל (בסוגייתנו) להרחבת נושא זה, ואין כאן מקומו].

נטילת משכון ע"י שאר בעלי חובות

הגמרא (בדף קט"ו.) מביאה ברייתא: "לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו" (דברים כ"ד, י) – לביתו אי אתה נכנס, אבל אתה נכנס לביתו של ערב, וכן הוא אומר (משלי כ-טו) "לקח בגדו כי ערב זר" וגו'... לצד שני: ביתו אי אתה נכנס, אבל אתה נכנס לשכר פתף (סבלות), לשכר חמר (עגלונות), לשכר פונדק (שכירות פונדק), לשכר דיוקנאות (צר לו צורות בביתו). יכול אפילו זקפן עליו במלווה – תלמוד לומר "משאת מאומה".

היתר לכל משה אחר להיכנס לקחת משכון

הברייתא מלמדת שדווקא לעניין מילוה אין הנושה יכול להיכנס לביתו של החייב. אבל לגבי שאר התחייבויות, כגון ערב, שכר פעולה, דמי שכירות או שאר עסקי ממון – **רשאי הנושה לקחת משכון**, ואפילו בכוח, מבית החייב (כמובן על פי מגבלות ההלכה של "עביד איניש דינא לנפשיה", דהיינו על פי כללי היתר להיכנס לביתו של אחר, מכוח דיני "אדם עושה דין לעצמו" הנלמדים בתחילת פרק שלישי במסכת ב"ק).

וכן נפסק להלכה (בשולחן ערוך סימן צ"ד-ט): ...במה דברים אמורים שאסור למשכנו הוא בעצמו, ושאסור להיכנס לביתו למשכנו אפילו שליח ביי"ד – דווקא למלווה, אבל לערב מותר למשכן בזרוע שלא על פי בית דין, ולהיכנס לביתו ליטול המשכון... וכן מי שיש לו שכר אצל חבירו (בין שכר עצמו, בין שכר בהמתו או כליו או שכר ביתו) מותר למשכנו שלא על פי ביי"ד, ולהיכנס לביתו למשכנו, ואם זקף עליו השכר בהלוואה – אסור.

רשימת נושים מותרים להיכנס לבית החייב

ועתה (מאחר שלגבי מילוה – אסור להיכנס לבית החייב, ולגבי פיקדון – מותר להיכנס לבית החייב) **נבוא לענייננו – לעניין עיסקא.**

צירוף של מילוה ופיקדון למישכון החייב

וכאמור – כשדנים על עיסקא, שהיא גם מילוה וגם פיקדון, לכאורה יש סתירה בדין: מצד המילוה אין היתר למשכן את החייב בעל כורחו, ומצד הפיקדון – יש היתר. אי"כ היאך דנים מציאות משותפת שיש בה גם מילוה (האסור במישכון) וגם פיקדון (המותר במישכון)!!

אפשר למשכן עיסקא

זה פשוט שמותר לקחת משכון כנגד חלק הפיקדון, ואין אומרים שחלק המילוה ישפיע לאסור לקחת משכון כנגד הפיקדון. **וכן מצינו** בכל

ד פ י - ע י ו ן

1

הפוסקים, שאפשר לקחת משכון לאו דווקא בערך מדויק של הפיקדון, אלא אפילו שהמשכון יקר יותר מערך הפיקדון – ג"כ מותר לקחתו.

לקיחת משכון גם כנגד המילווה

השאלה היא האם מותר לקחת עבור הפיקדון משכון בערך גדול יותר, וגם לחשב במחשבתו שלקחה זו תכסה גם את ערך המילווה (שהוא אסור במשפון כשלעצמו).

לקחת יותר עבור המילווה

ובסברה ראשונית נראה, לכאורה, שצריך לאסור. ומה שכן מותר לקחת הוא **עד גובה הפיקדון**, ויותר מזה הוא עבירה של "לא תבוא אל ביתו לעבוט עבוטו". וסברה היא, שאילו היו שני נדונים בין הצדדים, אחד של מילווה והשני של פיקדון – פשיטא שההיתר להיכנס ולמשפן בשביל הפיקדון לא יתן היתר לקחת גם עבור המילווה. א"כ מדוע שיהיה שונה הדין כאשר שני הציורים מחוברים.

לכאורה נראה שאסור

נתה"מ: להתיר מסוגיית לצורכו ולצרכה

אלא שבנתיבות המשפט (י"ט א-א) למד שמותר בעיסקא להיכנס ולקחת משכון בערך גבוה יותר מסכום חלק הפיקדון, אע"פ שלוקח בכוונה גם כנגד חלק המילווה. ואפילו יש באפשרותו לקחת משכון קטן יותר, שהוא כנגד חלק הפיקדון בלבד – אינו נדרש לעשות כן, **ויכול לכתחילה לקחת את המשכון הגדול.**

שימוש באבידה לצורכו ולצרכה

וראיה לשיטתו הביא נתיבות המשפט מסוגיית **לצורכו ולצרכה** (במסכת בבא מציעא דף ל. ה) העוסקת בשמירה על אבידה, שיש לטפל בה על ידי פריסתה ושטיחתה לצורך אוורור. כמובן שאסור לשוטחה לצורך פרטי של המוצא, שומר האבידה (כגון כשבאים אורחים, ורוצה לקשט את הבית ע"י פריסת השטיח הזה בחדר האירוח). והגמרא דנה בשימוש באבידה **לצורך כפול**, דהיינו גם לצורך שימור האבידה (דהיינו "לצרכה"), וגם לצורך פרטי של השומר (דהיינו "לצרכו"). ומביאה הגמרא דרך לפשוט להיתר, מסוגיית **שימוש בפרה אדומה**, שאסורה בעבודה לצורך בעליה, ומותרת בעול או כל סוג של עבודה שהוא לצורכה. והנה רוצה בעליה של הפרה לחברה לרְבָקָה (היא שורת פרות החורשות ביחד ומחוברות בעול ע"י קרש אחד משותף), כדי שתהיה תחת אָמָה בזמן החריש,

ד פ י - ע י ו ן

ובזמן זה תינק מאמה, ותוך כדי כך גם תשתתף בחרישה. יש כאן שימוש בפרה אדומה **לצורכו ולצורכה**, והגמרא פושטת לאיסור מכוח פסוק ("אשר לא עובד בה" מכל מקום, כלומר בכל אופן, גם כשיש צד נוסף של היתר). יוצא **שדווקא בפרה אדומה, שיש פסוק לאסור** – אז אי אפשר להשתמש לצורך מותר ואסור כאחד, אבל בכל התורה – במקום שאין מיעוט כזה – **מסתבר שאפשר להשתמש כך**, והכל יחד לא נקרא איסור.

יוצא לפי נתיבות המשפט, שלקיחת משכון עבור הפיקדון המותר ועבור המילוה האסור – בסך הכל מותר.

ובספר **אהבת חסד** (למרו החפץ חיים ז"ל, חלק א' פרק ז-א, בפרוש נתיב החסד(ב)) **דחה את ראייתו של נתיבות המשפט, וההפך – מסוגיא זו של לצורכו ולצורכה באבידה, נראה ראייה דווקא לאסור!**

דחיית
הראיה
על פי
מסקנת
הסוגיה

[ואין כאן המקום להאריך בעיון סוגיית שמירת אבידה לצורכו ולצורכה, רק נאמר בקצרה שהפסוק "אשר לא עובד בה" בפרה אדומה נדרש לאיסור רק אם נניח שבדרך כלל לצורכו ולצורכה מותר. אבל אם נסבור שלצורכו ולצורכה אסור – וכך נפסק באמת ברמב"ם ובשולחן ערוך – אין צורך בפסוק זה לאסור שילוב של היתר ואיסור, והפסוק נדרש לפסול פרה אדומה גם במקרה של שימוש חיצוני בפרה ללא מעשה של הבעלים, אלא בניחא דעתו בלבד (כמו בדין הכשר פירות לקבל טומאה, התלוי בפסוק "כי יותן", ופירושו שניחא דעתו שיפלו מים על הפירות). וממילא כל הראיה לנתיבות המשפט היא רק מההווא אמינא של הסוגיה, אבל למסקנה – אין בסוגיא זו ראייה לענייננו, כיוון שהפסוק נלקח לנושא אחר. ואם הראיה מההלכה – הרי נפסק שלצורכו ולצורכה אסור... ויעויין בסוגיית הגמרא וב"נתיב החסד" לתוספת העמקה בעניין זה].

אהבת חסד: לאסור מדין לא אפשר וקא מכוון

ובספר **אהבת חסד** הביא (מלבד הדחייה לדברי נתיבות המשפט, גם) ראייה שלקיחת משכון מחמת פיקדון, וכוונתו גם לצורך ההלוואה – **אסורה**. והראיה היא מהגמרא בסוגיית **לא אפשר וקא מכוון** (מסכת פסחים דף כ"ו.), במקרה של אדם שחייב לעבור דרך שוק שבו מקטירים לעבודה זרה,

מריח
ע"ז בעל
כרחו

ד פ י - ע י ו ן

והריח נכנס לחוטמו בעל כורחו. אם לא מתכוון ליהנות – מותר. ואם **מכוון גם להנאה** – יש בזה מחלוקת אביי ורבא, והוכרע **לאיסור**.

מוכח מכאן שתוספת כוונת ההנאה אסורה, ולכן ניתן להקיש גם לענייננו במשכון, **שתוספת מחשבה** לקחת משכון עבור ההלוואה גם כן **אסורה**.

מחשבת איסור או איסור ממש

ע"ז-
עבירה
עצמאית

ייתכן שאפשר לתרץ לשיטת נתיבות המשפט (שמתיר תוספת כוונה אסורה), שלא דומה סוגיית הרחת עבודה זרה לענייננו, כיוון שאצלנו יש **מעשה מותר ותוספת מחשבה אסורה**, דהיינו אם היה לוקח סכום גדול יותר עבור הפיקדון, היה מותר לו, וכל פשעו הוא **בחלק המחשבה בלבד**, בזה שחישב את העודף שיהיה כנגד המילוה. דהיינו: **המחשבה היא זו שהפכה את ההיתר לאיסור**.

וכן באבידה – עשה מעשה המותר של שיטוח החפץ לצורך החפץ, ופשעו הוא **בחלק המחשבה**, שיועיל גם לצורכו, וכן **בפרה אדומה** כ"ל.

אבל בסוגיית מריח ריח עבודה זרה – בכל הרחה **כבר מונחת ההנאה האסורה**, אפילו אם לא תהיה לו כוונה מיוחדת ליהנות. ורק אם יחשוב באופן חיובי **שלא ליהנות** (הנקרא "כוונה שלילית") – רק אז ינטרל האיסור. פירוש הדבר שאם לא תהיה **שום מחשבה** – **האיסור נשאר בתוקפו** (וכן שאר הדוגמאות שבסוגיה בפסחים שם, כולם עבירות עצמאיות, שצריך כוונה שלילית כדי שלא ייחשבו כעבירה).

יוצא שהדמיון בין הסוגיות הוא הסיבה לחילוק. המשותף לשתי הסוגיות הוא **שהמחשבה מסוגלת להפקיע מידי המעשה**. אלא שהחילוק הוא שהסוגיות נעות בכיוונים מנוגדים. בענייננו **המעשה מותר והמחשבה יכולה לאסור**, ולכן אפשר לומר שאין ביד המחשבה להוסיף איסור על המעשה. ואילו בדוגמאות האלו (שבסוגיה במסכת פסחים) **המעשה הוא האסור**, ויש ביד המחשבה להתירו. ועד שלא תהיה מחשבת היתר – המעשה אסור.

הערה: המחשבה מגדירה את המעשה

ובהזדמנות זו ניתן להתבונן, שצריך לדון בכל מקרה מתי המחשבה הופכת מעשה להיתר או לאיסור. הרי כל גדולתו של האדם הוא בפעולות הנובעות מתוך מחשבה, ולא כשעושה כמעשה קוף בעלמא. למשל אם נראה אדם מוציא חפץ מבית חברו – לא נחליט מיד שהוא גנב, אלא נברר את כוונותיו, ונחלק בזה לשלושה מצבים:

כל מעשה תלוי במחשבה הנלווית אליו

- אם הוציא את החפץ לצורך סיוע (למשל, כיוון שראה שפורצת אש בבנין, ורצה להציל את נכסי חברו) – הרי יש בהוצאתו זו מצווה.
- ואם הוציא את החפץ כדי לגנוב – הרי יש כאן עבירה.
- ואם הוציא חפץ ללא כוונה מיוחדת אלא בגלל דחף חולני לגנוב (ולצערנו ידועות מחלות נפש, כגון קלפטומניה, שאדם לא שולט בעצמו, וידיו "גונבות מאליהן"), ואז אין בהוצאתו לא מצווה ולא עבירה, אלא יציאה מגדר אדם (ומסתמא אדם כזה זקוק לטיפול רפואי), כי אין כאן מחשבה אלא מעשה קוף בעלמא (וייתכן שנגדיר זאת כעבירה באונס, וצריך עיון).

מצווה

עבירה

מעשה קוף

למדנו שהמחשבה היא הקובעת את איכות המעשה כמצווה או כעבירה.

השוואת ענייננו לדין ריבוי בשיעורים

ואפשר להקשות על נתיבות המשפט מדין ריבוי בשיעורים (ראה שולחן ערוך או"ח סימן ש"ח-ב), שהמבשל לחולה בשבת מותר, ואם הוסיף לעצמו שיעור נוסף – הרי זה מרבה בשיעורים ואסור (וראה משנה ברורה ש"ח-יג שיש מחלוקת ראשונים האם ריבוי בשיעורים הוא מדאורייתא או מדרבנן). ואם כן מדוע יהיה הדין שונה בסוגייתנו, הרי גם בענייננו מדובר, לכאורה, שריבה בשיעורים ונטל משכון, לא רק לגבי חלק הפיקדון המותר, אלא ריבה לגבי המילווה האסור, ומדוע שנפסוק להיתר, וקשה לנתיבות המשפט (שהתיר לקחת משכון בערך גדול עבור הפיקדון, ולחשוב שלוקח גם עבור המילווה).

משכון עבור ההלוואה - ריבוי בשיעורים

ריבוי במחשבה או במעשה

ואולי אפשר לתרץ שיש הבדל בין משכון לריבוי בשיעורים, שבמשכון הבעייה היא רק תוספת המחשבה, מה שאין כן בריבוי בשיעורים הרגיל, כגון ריבוי בשיעורי בישול, שיש תוספת זמן בישול עבור האיסור ולכן

תוספת מעשה או תוספת זמן

ד פ י - ע י ו ן

חמור יותר. ולכן שייך לומר שאמנם **ריבוי בשיעורים אסור** (שהתוספת היא במעשה), אבל במשכון (שהתוספת היא רק במחשבה) אין ראייה לאסור.

אלא שיש לדחות חילוק זה, שאם הבעייה הוא שעושה יותר – ניתן להראות מקרים של **ריבוי בשיעורים שאין בהם תוספת עשייה**, בין בזמן או במעשה, ובכל זאת הדבר אסור.

ריבוי
ללא
תוספת

דוגמא לזה הוא **ריבוי בקציצת גרוגרות** (מסכת מנחות דף ס"ד, ועיין ר"ן על מסכת ביצה דף ו. [נמצא בדפי הרי"ף בדף ט:]). לגבי חולה שאמדוהו שצריך לאכול שתי גרוגרות לרפואתו, ונמצא עץ תאנים, היכול לספק את הדרישה, ויש בו שני מצבי קציצת גרוגרות:

ריבוי
בקציצת
גרוגרות

- בצידו האחד יש **שתי** גרוגרות, כל אחת **בעוקץ נפרד** (כלומר שנדרש לקצוץ פעמיים כדי לספק את שתי הגרוגרות הדרושות). משמעות הדבר הוא שנדרש לעבור על **שני איסורים** של מלאכת "קוצר".

- בצידו השני יש **עוקץ יחיד** ועליו **שלוש** גרוגרות (כלומר מספיק לקצוץ פעם אחת **בלבד**, אבל יעלה בידיו יותר גרוגרות מהדרוש). משמעות הדבר הוא שנדרש לעבור על **ריבוי בשיעורים** (שהרי לחולה מספיקות שתי גרוגרות, והשלישית היא כבר ריבוי בשיעורים).

ובקצרה: מה עדיף, איסור נוסף או ריבוי בשיעורים. **מסקנת הסוגיה** – צריך לעשות מעשה קצירה אחד, הגם שיהיה בזה ריבוי של גרוגרת אחת.

ומשמע מזה שיש נדון שנקרא **ריבוי בשיעורים**, דהיינו שאם היו שני עוקצים על העץ, עוקץ אחד המכיל שתי גרוגרות ועוקץ שני המכיל שלוש גרוגרות – בודאי שהעוקץ של השלושה אסור מטעם **ריבוי בשיעורים** ואפילו שעשה רק קצירה אחת!

א"כ גם בענייננו נאמר כך, כמו שיש כאן עוד גרוגרת אחת, **ובמעשה אחד** קוצץ אותה עם השתים המותרות, כך גם בענייננו – לוקח משכון אחד שיש בו גם תוספת עבור ההלוואה, ללא תוספת מעשה, ואם כן **חוזרת הקושיה** על נתיבות המשפט (שהתיר בעיסקא לקחת משכון בערך גדול עבור הפיקדון, ולחשוב שלוקח גם עבור המילווה).

התוספת במחשבה ולא בכמות

ואולי אפשר (לענ"ד) **לתרץ** שלא דומות שתי הסוגיות זו לזו. כיוון שריבוי בשיעורים האיסור הוא בגלל שיש **תוספת בכמות המתקבלת** על ידי המעשה (ואפילו שאין תוספת בעשייה, וכגון שקצץ במעשה אחד ג' גרוגרות, כשבאמת צריך רק שתי גרוגרות לצורך החולה). אבל בענייננו – **נוספה רק המחשבה האסורה** אבל לא תוספת כמותית. ובזה ייתכן **שתוספת מחשבה** אין בה איסור, **ולא קשה לנתיבות המשפט**.

תירץ
א'-
תוספת
כמותית
אסורה

תוספת לאיסור או תוספת להיתר

עוד אפשר אולי (לענ"ד) **לתרץ** שאפשר לבאר את העניין על פי **סיבת האיסור** בריבוי בשיעורים, כמו שמביא הר"ן במסכת ביצה (דף ט: בדפי הרי"ף), שגדר ההיתר לבשל לחולה בשבת, שהשבת **דחוייה** היא אצל חולה ולא **הותרה**, ולפיכך כל שעיקר המלאכה אסורה (שהרי רק נדחה האיסור ולא בוטל לגמרי) – אף תוספתו כמוהו ונאסר, מה שאין כן בענייננו, שלקחת הפיקדון הוא **מעשה מותר**, כיוון שהפיקדון נחשב ממונו בכל מקום שהוא, ולכן נטילת משכון כנגד ממונו נחשב מעשה מותר ("הותרה" ולא "דחוייה"), ולכן אף שמחשבת התוספת של המילוה אינו מעשה חיובי, שהרי כאשר נעשה לבדו הוא אסור, מכל מקום **בהצטרפותו למעשה מותר** ייתכן שהכל מותר, **ולא קשה לנתיבות המשפט**.

תירץ
ב'-
תוספת
בעברה
דחוייה

השוואת ענייננו לדין מילה בבהרת

וייתכן שאפשר להקשות על נתיבות המשפט (שלמד שנטילת משכון בסכום גדול עבור הפיקדון, בתוספת מחשבה עבור ההלוואה, מותרת) **מסוגיית מילה בבהרת** (בגמרא במסכת שבת דף קל"ג. ובשולחן ערוך יורה דעה סימן רס"ו-א), שיש **איסור לקוף בהרת** (כלומר להסיר את נגע הצרעת שיש בעור ע"י פעולת חיתוך), ולמרות זאת – הותר לאבי הבן, כשאין מוהל, למול בעצמו את בנו (שיש לו בהרת במקום המילה) **אפילו שמתכוון גם לקציצת הבהרת!** והיתר זה (למסקנת הסוגיה) הוא מכוח הכלל **עשה דוחה לא תעשה**.
ולכאורה – אם נדייק מסקנה זו לצד שני, יוצא שאילו לא היה בתורה היתר זה (של עשה דוחה לא תעשה) – היה **אסור למול במקום הבהרת**.

מילה
בבהרת
דוחה רק
מדין
עשה
דוחה
ל"ת

ד פ י - ע י ו ן

יב

וא"כ נשווה לענייננו: "מילה במקום בהרת" הוא **מעשה היתר** (מילה) **ותוספת מחשבת איסור** (לכוון להוציא גם את הבהרת), והכל **אסור** (ללא כללים נוספים, של עשה דוחה וכו'). א"כ גם בענייננו – שהוא **מעשה היתר** (של כניסה לביתו לקחת משכון גדול עבור הפיקדון) **ותוספת מחשבת איסור** (שהמשכון יהיה גם כנגד המילווה) – גם נאמר שהכל **אסור**, וחזרת הקושיה **על נתיבות המשפט** (שהתיר תוספת מחשבה זו).

מעשה היתר ותוספת מחשבת איסור-אסור

ולא עוד – אלא שיש בזה אפילו **קל וחומר**: ומה מילה – שהוא **דבר מצווה** – **צד איסור פוסלו** (אלמלא כללים צדדים של עשה דוחה לא תעשה וכו'), א"כ ענייננו (תוספת משכון עבור ההלוואה) – שהוא רק **דבר הרשות** (ואינו מצווה) – **קל וחומר** שצד של איסור יפסלו. וא"כ **קשה לנתיבות המשפט** (שהתיר להחשיב את לקיחת המשכון גם להלוואה, למרות צד האיסור שבזה).

קל וחומר

ויש לנסות לפרוך את השוואה, שאין להביא ראייה מקציצת בהרת, כיוון שכל המעשה – הכולל בתוכו גם קציצת בהרת – הופך את כל המעשה **לשם של איסור**. ואין זה דומה כלל לענייננו, שהחלק הזה של נטילת הממון בוודאי הוא מותר (וכאמור: אינו מצווה ואינו עבירה, אלא דבר הרשות), ורק תוספת המחשבה הוא האיסור (שאינו נותן על הכל שם כללי של איסור), **ולכן צד האיסור** (לחשוב על חלק מהמשכון שהוא כנגד המילווה) לא רק שאינו פוסלו, אלא ייתכן שהוא הופך להיות מותר בעצמו, **וסרה הקושיה מעל נתיבות המשפט**.

בבהרת הכל נחשב איסור

ואפשר לדחות את הפירכא – מכך שהגדרה זו לגבי מילה, שהכל נקרא איסור – **אינה נכונה**. וראיה ממהלך הגמרא (במסכת שבת שם) שמפנה את כל חיצו האיסור **רק כנגד האבא** (כיוון שחושב יותר מאחרים על סילוק הבהרת מבנו, ולכן בזמן המילה בוודאי מתכוון גם לבהרת). אבל אם מדובר על **מוהל אחר** – **מותר למול ולקצוץ הבהרת** (שאנו תולים שאינו מתכוון לקציצה אלא למילה). **יוצא** – שהאיסור למול בבהרת תלוי בתוספת מחשבת האיסור, שלא כמו שלמד נתיבות המשפט.

בבהרת האיסור רק לאבא

א"כ בענייננו – **חזרת הקושיה לנתיבות המשפט** (שהתיר לקחת משכון גם עבור ההלוואה, בנוסף לפיקדון).

ואולי ניתן (לענ"ד) **לתרץ** (כפי שכבר הוגדר לעיל) שאי אפשר להביא ראיה לענייננו מסוגיית קציצת בהרת. שם מדובר שיש סתירה בין מצוות עשה של מילה, ובין איסור "לא תעשה" של קציצת בהרת. והיה עולה בדעתנו לאסור בגלל **מצווה הבאה בעבירה**, לכן נתחדש שלא פוסלים את המצווה כיוון **שעשה דוחה לא תעשה**. וממילא – כשמדברים בענייננו על **דבר הרשות** – אין מסוגיית בהרת שום בירור, ולא שייך כלל לענייננו. בשורה התחתונה – **לא קשה לנתיבות המשפט** (שהתיר לקחת משכון עבור הפיקדון, ולחשבו גם עבור ההלוואה).

אין כאן מצווה הבאה בעבירה

השוואה לדין נעילת דלת בשבת

ואולי שייך לתלות את מחלוקת נתיבות המשפט והחפץ חיים, **במחלוקת הראשונים בעניין צידת צבי** (עיין בר"ן במסכת שבת, דף ל"ח. בדפי ה"ר"ף), במתכוון לנעול דלת בשבת, וגם מתכוון באותה נעילה לצוד צבי הנמצא כרגע בבית. **לפי הרשב"א מותר**, כיוון שעושה מעשה היתר, ואפילו שיש בו תוספת איסור, **ולפי הר"ן** (ורוב הראשונים) **אסור**, כיוון שיש כאן פסיק רישא של מעשה איסור. ואם כן אולי נאמר שדעת נתיבות המשפט כדעת הרשב"א, ודעת החפץ חיים כדעת הר"ן.

צידת צבי ונעילת דלת במעשה אחד

ואפשר (לענ"ד) **לדחות את ההשוואה**, כיוון שאפשר לחלק, שבעניין צד צבי וגם נועל הבית – ישנן **שתי תכליות שונות הנעשות במעשה אחד**, וכאילו נעשו כאן שני מעשים שונים: האחד – צידה, והשני – נעילה. ומסתבר שעניין זה חמור יותר מאשר הנידון בענייננו, כיוון שיש כאן **מעשה נפרד של איסור**, שאינו תלוי במעשה ההיתר שנעשה עימו. לכן בעניין צד צבי הר"ן **אוסר**, מה שאין כן בענייננו – שייטכן שיאמר כנתיבות המשפט **להתיר**, כיוון שבענייננו יש **רק תכלית אחת** – **לקיחת משכון**, שהוא מעשה מותר עקרונית, ורק **התוספת המחשבתית אסורה**, ותוספת כזאת אולי נחשבת בטילה למעשה המותר, כך שבסה"כ הכל מותר.

שתי תכליות שונות במעשה אחד

סיכום ומסקנות

סכום כסף שניתן ע"י המשקיע לידי הפועל, באופן הנקרא "עיסקא", דהיינו חצי מילווה וחצי פיקדון, ולא חזר למשקיע – האם מותר להיכנס

סיכום

ד פ י - ע י ו ן

לבית הפועל ולקחת לעצמו משכון בשווי של כל ההשקעה? ונלמדו בזה הנושאים הבאים:

- מהי **עיסקא**: אדם הנותן ממון או סחורה לחבירו בשותפות (המורכבת מפיקדון והלוואה, כאשר הפיקדון הוא באחריות המשקיע, וההלוואה היא באחריות הפועל). וכשלא מסכמים ביניהם מהי רווחיותו של כל אחד, נקבע ע"י חז"ל שמתחלקים חצי-חצי באחריות, דהיינו יש כאן בדיוק חצי מילווה וחצי פיקדון, וכל זה נקרא **עיסקא** (אמנם אומרים חצי-חצי באחריות, אבל הכוונה היא שיחס הרווח למשקיע קטן מיחס ההפסד, כדי שהפועל יקבל שכר על עבודתו בחלק הפיקדון, ולא יראה כאילו שהפועל עובד על חלק הפיקדון בגלל חלק ההלוואה, והרי זה כריבית).

- תקנה זו נוצרה **לטובת שני הצדדים**, כשהנותן משקיע את כספו ונהנה מרווחים בהיתר, וההפסד מוגבל לחצי מההשקעה. וגם הפועל יכול להשיג כספים למסחרו, ולא כל האחריות מוטלת עליו בלבד.

- **המשנה בבבא מציעא מלמדת לגבי מילווה**, שאסור להיכנס לביתו של הלווה. ובגמרא דנים שאפילו שליח בית דין אינו רשאי להיכנס לבית הלווה. ומכל מקום – לית מאן דפליג שלמלווה עצמו – **בוודאי שאסור להיכנס** לבית הלווה על מנת לקחת משכון. ואם מישכן נגד רצונו – יש מקום לדון אם נקרא גזלן.

- בהמשך הגמרא מדייקת הברייתא שאיסור כניסה לבית החייב הוא **דווקא במלווה ולווה**, אבל שאר המחייבים (כגון ערב, שכר שכיר, מפקיד, שכירות וכו') – **מותר להם להיכנס** לבית החייב ולמשכן נכסים.

- **בעיסקא** (שהוא מקרה הביניים, שיש בו גם מרכיב של מילווה וגם מרכיב של פיקדון) – יש מבוכה אם מותר לו לקחת משכון כנגד העיסקא, שהרי מצד הפיקדון – **מותר, ומצד המילווה – אסור**. אמנם זה פשוט שמותר לקחת ממון כנגד חלק הפיקדון, וכן מצינו בכל הפוסקים שמתירים לקחת משכון אפילו שערכו יותר מערך הפיקדון. הספק הוא אם מותר לקחת משכון במודע גם כנגד ההלוואה.

- **נתיבות המשפט** מחדש שמותר לקחת במחשבה תחילה גם כנגד ההלוואה, והביא ראיה לשיטתו מסוגיית לצורכו ולצורכה, שמותר להשתמש באבידה כאשר שימוש זה הוא גם לצורכו וגם לצורך האבידה, והביאו מקור מהגמרא לגבי פרה אדומה, ששם לצורכו ולצרכה אסור מכוח פסוק, יוצא שבשאר מקומות – אין איסור.

- **ובאהבת חסד** מלבד שדחה את ראיית נתיבות המשפט (שהפסוק למסקנה נלקח לצרכים אחרים), גם הביא **ראיה לצד שני**, מהגמרא בפסחים לגבי **לא אפשר וקא מכוון**, שכמו שתוספת כוונת ההנאה אסורה – כך גם תוספת המחשבה לקחת משכון עבור ההלוואה ג"כ אסורה.
- **ואפשר לדחות** בסברה את הראיה מפסחים, שבענייננו **המעשה מותר והמחשבה יכולה לאסור**, ולכן אפשר לומר שאין ביד המחשבה להוסיף איסור על המעשה. ואילו הדוגמאות שבפסחים **המעשה הוא האסור**, ויש ביד המחשבה להתירו. ועד שלא תהיה מחשבת היתר – המעשה אסור.
- נושא **ריבוי בשיעורים** אסור, וא"כ **קשה לנתיבות המשפט** היאך התיר בענייננו, שדומה לריבוי בשיעורים, שמרבה על שיעור המשכון גם לצורך הפיקדון. ולמרות שבריבוי בשיעורים נראה שיש **תוספת במעשה** – אין בכך הכרח, וראיה מקוצץ שלוש גרוגרות במעשה אחד, שג"כ נקרא ריבוי בשיעורים. **ואפשר לדחות** שבריבוי בשיעורים יש **תוספת מעשה**, ובנדו"ד יש **תוספת מחשבה**.
- **קציצת בהרת במילה** הוא מעשה מותר מכוח **עשה דוחה לא תעשה**. יוצא, לכאורה, שכשאין מציאות כזאת – אסור לעשות מעשה שיש בו תוספת מחשבתית אסורה למעשה מותר. ועוד יש בזה קל וחומר (מילה שהוא מצווה – צד איסור פוסלו, משכון לפיקדון שאינו מצווה – בוודאי שצד איסור יפלו). **וקשה לנתיבות המשפט**.
- **ואפשר לדחות** שהחידוש בהרת שצד הפסול הוא מחמת **מצווה הבאה בעבירה** (ולא מצד עשה דוחה לא תעשה). ממילא אי אפשר לדייק מכאן לענייננו, שאין בו כלל מצווה אלא דבר הרשות.
- **נעילת דלת בשבת** שיש בזה גם **צידת צבי** – מחלוקת ר"ן ורשב"א. ואולי זה דומה למחלוקת בענייננו (בין נתיבות המשפט לאהבת חסד). **ואפשר לדחות** שיש בענייננו רק תכלית אחת של לקיחת משכון, ומשהותרה – הותרה. אבל בשבת יש שתי תכליות (שמירת הבית וצידת צבי), שאין האיסור וההיתר תלויים זו בזו.